

С. В. Заєць,

кандидат економічних наук, доцент,

старший науковий співробітник,

Державна наукова установа "Інститут модернізації змісту освіти",

E-mail: zsv@bigmir.net

Researcher ID: S-2638-2017,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6133-1087>**Індекс академічної свободи в Україні та світі:
концептуальні підходи та порівняльна динаміка**

У статті проаналізовано та систематизовано різні підходи до розуміння змісту поняття "академічна свобода", яке ототожнюють зі свободою слова, свободою досліджень та свободою викладання в академічному середовищі. За аналітикою від Google Trends за останні 5 років підтверджено постійний інтерес до проблеми академічної свободи у світі та спорадичний інтерес в Україні. Визначено кількість вітчизняних науково-педагогічних праць у Google Scholar (без цитування) за темою академічної свободи.

Показано, що в Європі та за її межами академічна свобода знаходиться у небезпеці. Виділено джерела даних про порушення академічної свободи в університетському секторі, моніторинг яких допоможе виявляти жорсткі репресії, а також різні форми м'яких репресій. Обґрунтовано актуальність вироблення комплексного підходу до концепції академічної свободи та боротьби з потенційними загрозами для неї.

Проаналізовано в динаміці за 1990–2023 рр. та у регіональному розрізі (країни Західної Європи, Північної Америки, Україна) індекс академічної свободи, запропонований німецькими та шведськими дослідниками, та його складові: свобода дослідження та викладання; свобода академічного обміну та розповсюдження; інституційна автономія університетів; цілісність кампуса; свобода академічного та культурного самовираження. Розглянуто способи, які використовуються для підвищення валідності, надійності та порівняльності показників індексу академічної свободи. Акцентовано увагу на сильних сторонах індексу академічної свободи, який надає порівняльні дані для кожної країни за певний час і в глобальному масштабі, фіксує важливі періоди в історії країн, вказує на останні тривожні події, які потрібно сприймати як важливі попереджувальні знаки, що відображають поточний клімат у країні. Серед недоліків індексу виокремлена його націленість лише на глобальне порівняння, відсутність можливості з'ясування коливання академічної свободи всередині країни.

Визначено, що цілому в світі спостерігається невелике падіння глобальних рівнів за всіма індикаторами академічної свободи, водночас існує значна загроза падіння академічної свободи в окремих країнах. Обґрунтовано необхідність використання індексу академічної свободи і його індикаторів в діяльності вітчизняних установ та органів управління вищою освітою. Рекомендовано використовувати індекс академічної свободи як основу для регулярного оцінювання, діалогу та реформ у сфері вищої освіти.

Ключові слова: академічна свобода, свобода викладання, свобода досліджень, свобода навчання, індекс академічної свободи, порівняльний аналіз, вища освіта.

Постановка проблеми. Вища освіта суттєво впливає на розвиток суспільства. Підготовка компетентних фахівців, формування активних громадян для демократичного суспільства є місією вищої освіти, націленою на підтримку постійного розвитку та добробуту суспільства, стимулювання досліджень та інновацій. Для досягнення Цілей сталого розвитку ООН [1] і вирішення проблем, з якими стикається людство, викладачам та науковцям потрібен високий ступінь свободи, яку вони повинні використовувати відповідально.

Академічна свобода є фундаментальною європейською цінністю, що вказано у статті 13 Хартії ЄС про основні права [2], і вважається основним компонентом у таких політичних ініціативах, як Болонський процес, ініціатива Європейських університетів (Європейський освітній простір, EUI), проєкт Erasmus+ тощо. Разом з тим академічна свобода в інших міжнародних конвенціях згадується не так часто. Визначення рівнів деталізації академічної свободи також має значні відмінності в національних нормативних актах різних країн. Це свідчить про необхідність уточнення змісту по-

няття “академічна свобода” та підходів до її вимірювання в часовому проміжку.

Висновки щодо реального стану академічної свободи в освітніх системах країн світу також складно здійснити через відсутність загальноприйнятого визначення терміна “академічна свобода” та брак взаємоузгоджених показників.

Аналіз досліджень і публікацій. У світовому науковому дискурсі спектр підходів до трактування змісту поняття “академічна свобода” і його наукових інтерпретацій є доволі широким. Слід зазначити, що наразі більшість світових інституцій і науковців не сходяться щодо єдиного визначення цього терміна, що свідчить про його складний та неоднозначний характер.

Наприклад, представники Ліги європейських дослідницьких університетів (LERU) Дж. Врілінк (J. Vrieling) К. Лемменс (K. Lemmens), П. Лемменс (P. Lemmens), С. Парментьє (S. Parmentier) розглядають академічну свободу як об’єднання трьох аспектів: індивідуального права на свободу вираження поглядів для членів академічної спільноти (співробітників, здобувачів вищої освіти) як окремих осіб, включаючи свободу навчатися, викладати, свободу досліджень та інформації, свободу висловлювання та публікації (включаючи право на помилку) і здійснення професійної діяльності поза академічною установою; колективної або інституційної автономії для закладу вищої освіти (далі – ЗВО) у цілому та/або для його підрозділів, які мають право (і зобов’язані) зберігати й заохочувати принципи академічної свободи у веденні своїх внутрішніх і зовнішніх справ, котрі також захищені від неправомірного втручання; відповідного зобов’язання державних органів поважати академічну свободу, захищати її та вживати заходів для забезпечення ефективного використання цього права [3].

Д. Кей (D. Kaye), спеціальний доповідач ООН з питань заохочення та захисту права на свободу переконань і їх вираження, вважає, що академічна свобода передбачає: свободу осіб як членів академічних спільнот; інституційний захист як автономію та самоврядування, положення щодо яких наявні в стандартах прав людини; позитивні зобов’язання держав створювати сприятливе середовище для пошуку, отримання й передачі інформації та ідей, включаючи інституційний захист та автономію [4].

Г. Ковач (G. Kovacs) та З. Ронай (Z. Ronay), визначаючи зміст академічної свободи, розрізняють її істотні (або змістовні) елементи й умови, що гарантують академічну свободу (допоміжні елементи), які можна проілюструвати з допомогою моделі цибулі (рис. 1, за даними [5]). Основні елементи формують ядро академічної свободи. До них належать свобода викладання (свобода вибору теми, змісту, методів і здобувачів освіти), свобода досліджень (свобода вибору теми, методу та

партнерів по співпраці дослідження) і у ширшому сенсі – свобода навчання. Свобода поширення знань і результатів досліджень часто сприймається як частина свободи викладання та досліджень, але вчені розглядають її як окремий істотний елемент [5]. Багато науковців вважають, що вищенаведені свободи можна реалізувати, лише якщо члени академічної спільноти мають значущу участь у прийнятті рішень, які впливають на умови навчання та дослідження. Тому право на самоврядування у ЗВО (це не те саме, що інституційна автономія) часто також розглядається як суттєвий елемент. Свобода самоврядування – це свобода об’єднуватися в академічну спільноту та право визначати професійні й етичні стандарти, правила академічної діяльності, а також справляти значущий вплив на свободу викладання, дослідження та навчання. Автори зазначають, що академічна свобода не тільки приносить користь, а й покладає обов’язки. Відсутність академічної доброчесності та випадки корупції, непотизму в академічних установах (особливо під час відбору академічного чи адміністративного персоналу) можуть підірвати академічну свободу.

Допоміжні елементи академічної свободи – це ті, які захищають, підтримують її основні елементи. Їх відсутність не обов’язково означає порушення академічної свободи, але без таких гарантій порушенням важче запобігти. До цих елементів належать гарантія зайнятості (безстроковий термін перебування на посаді чи подібні довгострокові рамки найму) та інституційна автономія.

Гарантія зайнятості охоплює два важливі елементи. По-перше, науковців та викладачів не можна звільняти з закладу освіти через їхні професійні погляди. Наукові та науково-педагогічні працівники, які відчувають загрозу, не зможуть вільно висловлювати свою думку та загально належним чином виконувати свою роботу. По-друге, постійна або безстрокова зайнятість означає демонстрацію високого рівня професійної компетентності, яка повинна оцінюватися колегіально академічною спільнотою, а не одноосібно керівництвом освітніх та наукових закладів.

Серед публікацій вітчизняних науковців, які так чи інакше торкаються проблеми оцінювання академічної свободи, виокремлюються праці, що стосуються: 1) теоретичних засад поняття та правового змісту свободи викладання та наукової творчості, з’ясування ролі конституційно-правової доктрини, міжнародного й національного законодавства у забезпеченні становлення та розвитку академічної свободи [6; 7; 8]; окреслення конфлікту між інституційною свободою закладу освіти та академічною свободою викладача [9]; вивчення впливу ступеня академічної свободи на інтернаціоналізацію вищої освіти і публічне адміністрування [10] тощо. Окремо слід зазначити праці,

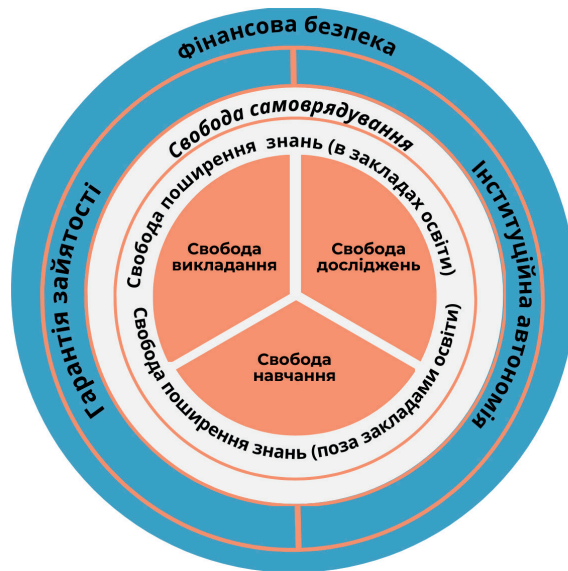

Рис. 1. Концептуальна модель академічної свободи з основними та допоміжними елементами

пов’язані з аналізом змісту та складових елементів академічної свободи [11; 12].

Не применшуючи внеску зарубіжних та вітчизняних теоретиків і практиків, зауважимо, що академічна свобода є динамічною концепцією, яка постійно розвивається. Так само гнучкою є практика Європейського суду з прав людини, який сприймає Європейську конвенцію з прав людини [13] (де у ст. 2 декларується свобода освіти, а свобода дослідження не згадується) як живий організм і тлумачить її норми відповідно до поточних умов. З огляду на це зазначена тематика потребує постійного вивчення. Опрацювання вітчизняних наукових праць свідчить, що науковцями не здійснювався аналіз підходів до вимірювання рівня академічної свободи, не досліджувалися тенденції зміни індексу академічної свободи та його складових у країнах світу та в Україні, що стало метою статті.

Академічну свободу важко назвати малодослідженою тематикою. Для з’ясування зацікавленості, попиту на тематику з питань академічної свободи серед Інтернет-користувачів у світі та в Україні за останні п’ять років використано пошуковий сервіс Google Trends, який не надає інформацію про абсолютну кількість запитів, а пропонує узагальнені дані у вигляді шкали 0–100, де 100 – це найбільша кількість запитів за одиницю часу.

Під час порівняльного пошуку за показниками “пошуковий термін” і “тема” сервіс Google Trends пропонує різні результати, оскільки тема, на відміну від пошукового терміна, охоплює об’єднану групу понять, спільних для всіх мов. На рис. 2 (за даними Google Trends) наведена світова динаміка рівня популярності запиту academic freedom як пошукового терміна та як теми.

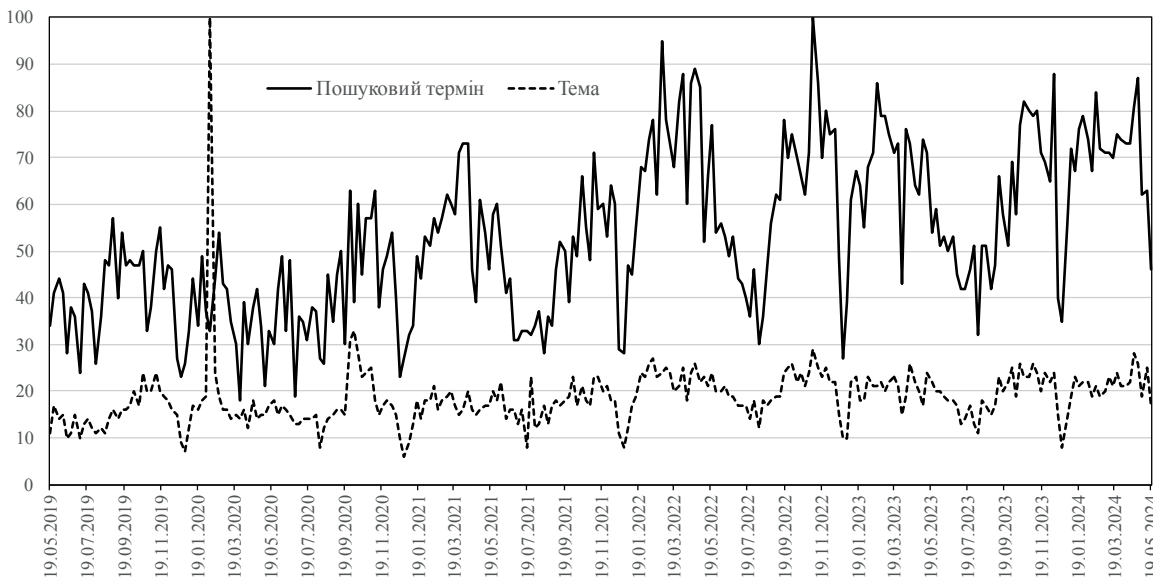

Рис. 2. Світова динаміка рівня популярності запиту academic freedom, 2019–2024 рр.

Відстеження за п'ять років запитів користувачів за терміном "academic freedom" у сервісі Google Trends демонструє загальносвітову тенденцію: високий, активний інтерес та зростання в досліджуваному періоді активності пошуків за терміном (середня зацікавленість 53%), постійний інтерес за темою – у середньому на рівні 19%, особливо у Філіппінах та у країнах Африки, таких як Зімбабве, Гана, Замбія, ПАР. На графіку запитів виділяються піки активності пошуку (100%) за терміном – у 2022 р., за темою – у 2020 р.

Дані Google Trends свідчать, що популярність запитів з питань академічної свободи в Україні не є постійною, має спорадичний характер, середні рівні зацікавленості за пошуковим терміном та за темою становили 1%, піки зацікавленості за пошуковим терміном проявлялись у червні 2021 р. (86%), жовтні 2022 р. (87%), січні 2023 р. (100%), за темою – у вересні 2019 р. (96%) та вересні 2021 р. (100%). Проведене дослідження в Google Trends демонструє слабку варіантність на асинхронному зрізі запитів вітчизняних інтернет-користувачів за тематикою питань з академічної свободи, свідчить про епізодичний характер зацікавленості. Це особливо помітно на тлі високого стійкого інтересу світової спільноти до питань академічної свободи, яка є значущою у всьому світі.

Варто зазначити, що аналіз динаміки популярності з допомогою Google Trends не повністю відображає популярність теми академічної свободи в Україні за період 2019–2024 рр. З метою детальнішого узагальнення популярності наукових досліджень щодо академічної свободи в Україні було визначено приблизну кількість вітчизняних науково-педагогічних праць у Google Scholar (без цитування) за цією темою. Так, за 2019 р. було знайдено 754 наукові тексти, за 2020 р. – 1 020, за 2021 р. – 1 170, за 2022 р. – 1 040, за 2023 р. – 1 190, за січень-травень 2024 р. – 222 (висновки про результативність 2024 р. робити ще зарано, оскільки показники не є повними). Отже, Google Scholar також підтверджує, що 2021 р. і 2023 р. були дещо результативнішими у дослідженні проблеми академічної свободи в Україні порівняно з іншими роками.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для дослідження ступеня академічної свободи використовують різні типи даних і джерела, а саме: експертні оцінки; опитування представників академічної спільноти, які відображають їх думки та життєвий досвід; зафіксовані дані про події; інституційні самооцінки; оцінки законодавства з питань академічної свободи.

На думку фахівців Європейської парламентської дослідницької служби [5], оцінювання статусу країн за рівнем академічної свободи є важким завданням, оскільки:

– академічна свобода є складним поняттям;

– може існувати різниця між статусом де-юре, визначеним законом, і статусом де-факто, який існує в реальності;

– можуть спостерігатися відмінності в кожній країні, наприклад між секторами чи установами;

– академічна свобода є об'єктом впливу та може порушуватися багатьма різними суб'єктами (державою, компаніями, громадськістю, самим науковим середовищем);

– крім відкритих і прямих форм порушення академічної свободи, існують також приховані та непомітні елементи, які важче виявити (наприклад самоцензура, корупція).

Ф. Хоффманн (F. Hoffmann) і К. Кінцельбак (K. Kinzelback) зазначають, що серйозність загрози академічній свободі неоднакова в різних країнах [14]. Академічна свобода може бути обмежена різними способами. Деякі з них засновані на відкритому придушенні (жорсткі придушення), тоді як інші швидше використовують непрямі засоби для забезпечення бажаної поведінки та поступливості (м'які / розумні придушення). Викладацькі та дослідницькі рішення академічної спільноти можуть бути викривлені багатьма суб'єктами, які у такий спосіб становлять загрозу академічній свободі. Уряди, які хочуть чинити тиск для просування своїх політичних інтересів, є одним із головних обмежень для академічної свободи. Таке втручання може здійснюватися багатьма способами – через регулювання діяльності, коригування обсягів фінансування, зміни в управлінні університетами тощо.

Джерелами даних про порушення академічної свободи в університетському секторі можуть слугувати [14]:

– положення національних законодавств та чинна політика, зокрема закони про вищу освіту, які обмежують автономію університетів; відсутність процедур подання скарг, пов'язаних із вищою освітою; відмова в доступі, обміні інформацією; закони про іноземних агентів; обмежувальна національна політика; директиви щодо вищої освіти та досліджень; масштабні закони про боротьбу з тероризмом; фіскальна політика щодо вищої освіти; криміналізація мереж, кампаній, професійних організацій;

– внутрішньоуніверситетські правила щодо прийняття рішень з питань пропаганди й ідеологічного виховання; систематична дискримінація (етнічна, релігійна, гендерна, сексуальна); обмеження доступу до бібліотек, журнальних статей, інтернету; політичний контроль бюджетних комісій, студентських організацій; камери спостереження в аудиторії, наявність інформаторів; інституціалізована цензура навчальних програм, матеріалів, подій; обмеження міжнародної співпраці;

– інформація від фокус-груп та результати опитувань, зокрема щодо кампанії наклепу та чу-

ток; обмеження на поїздки; адміністративні розслідування та дисциплінарні провадження; стеження або цензура; самоцензура; відмова у підвищенні та у привілеях; тиск на персонал і членів родин; обмеження доступу до затверджених грантів на дослідження, погрози та цензурування у соціальних мережах;

– відомості про події, зокрема про заборону студентських політичних груп; об'єднання, скасування землеволодіння; конфіскація матеріалів та незаконні обшуки; закриття університету; неспроможність держави запобігти нападам, розслідувати їх, загрози з боку третіх сторін; втрата посади викладачами та науковцями, статусу студента; затримання та ув'язнення; позбавлення громадянства; не вступ до ЗВО; судове переслідування, обвинувачення; примусове заслання; вимушене повернення з-за кордону; насильство, вбивства та зникнення (у тому числі членів сім'ї).

Отже, налагоджена система моніторингу академічної свободи націлена на / може фіксувати загрози не лише з боку держави, а й від інших суб'єктів. Крім того, ця система має бути достатньо чутливою, щоб виявляти жорсткі репресії, а також різні форми м'яких репресій.

Серед існуючих у світі методів і процедур оцінювання, які частково або повністю зосереджені на академічній свободі й використовують дані моніторингу, виокремлюється визначення індексу академічної свободи (ІАС). Його створення є ознакою зростаючого інтересу, як академічного, так і політичного, до академічної свободи. Основною

причиною розробки ІАС стала значна кількість порушень академічної свободи в останні роки у різних країнах, причому як демократичних, так і з авторитарними або неліберальними режимами.

ІАС – це глобальний індекс, який оцінює фактичні рівні академічної свободи в усьому світі. Він розроблений дослідниками німецького Університету Фрідріха Олександра Ерлангена-Нюрнберга (Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg, FAU), шведського Інституту різноманітності демократії (Varieties of Democracy Institute, V-Dem), Університету Гетеборга (University of Gothenburg) та Інституту глобальної публічної політики (Global Public Policy Institute, GPPi), некомерційного аналітичного центру в Берліні. Уперше цей індекс був опублікований у 2020 році як частина набору даних V-Dem.

До формування показників ІАС щорічно залучається понад 2000 експертів із різних країн. Фахівці оцінюють ситуацію у відповідній країні за такими п'ятьма показниками: свобода дослідження та викладання; свобода академічного обміну та поширення; інституційна автономія; цілісність університетського містечка (кампуса); свобода академічного та культурного самовираження. Кожен показник має значення від 0 до 4, які експерти виставляють кожній країні, починаючи з 1900 року (або з року, коли в країні є університети). Значення ІАС країни змінюється в межах [0; 1]. В усіх випадках чим вищий бал, тим сильніший стан академічної свободи (табл. 1, за даними [15]).

Таблиця 1

Показники набору даних для вимірювання індексу академічної свободи, запропоновані проектом V-Dem

Номер	Показники	Рівні оцінювання	Тип даних
1	2	3	4
1	Свобода досліджувати та викладати	Як науковці можуть вільно розвивати та здійснювати дослідницьку й викладацьку діяльність без будь-якого втручання? 0: Повністю обмежено. Пряма заборона та стимулювання до самоцензури. 1: Суворо обмежено. Наукові та науково-педагогічні працівники (далі – НПП) постійно зазнають втручання у дослідження або стимулювання до самоцензури. 2: Помірно обмежено. Дослідження вчених не зазнають втручання, науковців не стимулюють до самоцензури. Навчальні програми інколи зазнають втручання або укладачів спонукають до самоцензури. 3: Переважно вільно. НПП нечасто зазнають втручання або стимулювання до самоцензури. 4: Повністю вільно. НПП не зазнають втручання або стимулювання до самоцензури	Експертне кодування

СОЦІАЛЬНА СТАТИСТИКА

Продовження 1 табл. 1

1	2	3	4
2	Свобода академічного обміну та поширення	<p>Яким чином науковці можуть вільно обмінюватись і передавати дослідницькі ідеї та результати?</p> <p>0: Повністю обмежено. Академічний обмін і поширення усіх дисциплін постійно зазнають цензури, самоцензури чи інших обмежень. 1: Суворо обмежено. Академічний обмін і поширення деяких дисциплін постійно зазнають цензури, самоцензури чи інших обмежень. 2: Помірно обмежено. Академічний обмін і поширення інколи зазнають цензури, самоцензури чи інших обмежень. 3: Переважно вільно. Академічний обмін і поширення нечасто зазнають цензури, самоцензури чи інших обмежень. 4: Повністю вільно. Академічний обмін і поширення не зазнають цензури, самоцензури чи інших обмежень</p>	Експертне кодування
3	Інституційна автономія	<p>Яким чином університети реалізують інституційну автономію на практиці?</p> <p>0: Автономії взагалі немає. Університети не мають жодного ступеня інституційної автономії; прийняття рішень контролюють неакадемічні інституції. 1: Мінімальна автономія. Університети мають лише дуже обмежену інституційну автономію; неакадемічні інституції значною мірою втручаються в процес прийняття рішень. 2: Помірна автономія. Університети реалізують певну інституційну автономію; неакадемічні інституції помірковано втручаються в процес прийняття рішень. 3: Значна автономія. Університети значною мірою реалізують інституційну автономію; неакадемічні інституції чинять лише поодинокі та мінімальні впливи на прийняття рішень. 4: Повна автономія. Університети мають повну інституційну автономію від неакадемічних інституцій</p>	Експертне кодування
4	Цілісність кампуса	<p>Наскільки кампуси вільні від політично вмотивованого стеження чи порушень безпеки?</p> <p>0: Повністю залежні. Цілісність кампуса фундаментально підривається великими обсягами стежень та жорстких залякувань, включаючи насильство чи закриття. 1: Значно залежні. Стеження і залякування значною мірою підривають цілісність кампуса, іноді включаючи насильство або закриття. 2: Помірно залежні. Цілісність кампуса є сумнівною через деякі випадки стеження або залякування. 3: Переважно вільні. Цілісність кампуса значною мірою дотримується за винятком незначних випадків стеження або залякування. 4: Повністю вільні. Випадки стеження або залякування відсутні</p>	Експертне кодування
5	Свобода академічного та культурного самовираження	<p>Чи пов'язані академічна свобода та свобода культурного самовираження з політичними питаннями?</p> <p>0: Академічна діяльність і культурне самовираження суворо обмежені або контролюються урядом, вони нівелюються державними органами. Цензура і залякування є частими. 1: Академічна свобода та свобода культурного самовираження слабо дотримуються державними органами, іноді практикуються, але пряма критика уряду здебільшого призводить до репресій. 2: Академічна свобода та свобода культурного самовираження дещо дотримуються державними органами, практикуються регулярно, але різка критика уряду іноді призводить до репресій. 3: Переважно поважаються органами державної влади. Є кілька обмежень щодо академічної свободи та свободи культурного самовираження, у результаті санкції, як правило, нечасті та м'які. 4: Повністю поважаються державними органами. Немає обмежень на академічну свободу чи культурне самовираження</p>	Експертне кодування

Додаткові показники (не входять в розрахунок ІАС)		
Конституційний захист академічної свободи	Чи існують конституційні положення щодо захисту академічної свободи?	Фактичні дані
	0: Відсутні. 1: Є. 95: Конституція призупинена. 97: Інше або не визначено. 99: Невідомо	
Міжнародне правове зобов'язання щодо академічної свободи відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП), [16]	Країна є державою-учасницею МПЕСКП без застережень до статті 15 (право на науку)?	Фактичні дані
	0: Держава не є учасником МПЕСКП або зробила застереження до статті 15. 1: Держава є учасником МПЕСКП без застережень до статті 15, але договір ще не набув чинності. 2: МПЕСКП набрав чинності та підписаний без застережень до статті 15. 3: МПЕСКП набрав чинності та ратифікований без застережень до статті 15	
Існування університетів	Чи існували (колись) у цій країні університети?	Фактичні дані
	0: Ні. 1: Так	

Оскільки ІАС базується на структурованій сукупності думок багатьох експертів, це призводить до кращого результату оцінювання, ніж думка одного експерта (кейс) або оцінка багатьох непрофесіоналів (опитування). Крім того, залучення експертів є контрольованим, хоча менш прозорим для громадськості, бо гарантується анонімність експертів.

Для підвищення валідності, надійності та порівнянності показників ІАС використовують такі способи [5]:

1. Відбір експертів. Згідно з протоколом V-Dem, експерти попередньо перевіряються з питань їх компетентності, потенційної упередженості, знання країни та бажання брати участь у формуванні індексу. Виражена політична належність чи ідеологічні погляди є фактором дискваліфікації. Дві третини нинішніх респондентів працюють у науці. За свою роботу експерти отримують помірну грошову винагороду.

2. Агрегація відповідей. Якщо використовуються оцінки експертів кількох країн, агрегація оцінок здійснюється прозоро з використанням баєсівської моделі вимірювання, яка може впоратися з мінливістю оцінки респондентів через їх упередження, різні підходи до кодування та різні ступені достовірності оцінки показників ІАС. Анкета, заповнена експертом після опитування, також дає змогу оцінити його можливу упередженість.

3. Забезпечення високого рівня прозорості даних, а отже, можливості перевірки й оскарження результатів. Відповіді доступні не лише у зведеній формі, а й на індивідуальному рівні на вебсайті V-Dem. Крім того, відома процедура опитування та кількість респондентів.

Ці прийоми підвищують надійність і валідність ІАС, але вони не можуть повністю усунути

невідповідності масштабу, які виникають через різне розуміння, культурне походження та упередженість.

Однією з головних сильних сторін ІАС є те, що він надає порівняльні дані для кожної країни за певний час і в глобальному масштабі. Водночас ІАС має недоліки. Так, його низьке значення не обов'язково означає порушення академічної свободи, також він націлений лише на глобальне порівняння. Оскільки з 27 країн-членів ЄС 24 країни належать до найвищої категорії ІАС із досить високими оцінками, індекс не в змозі належним чином охопити відмінності між цими країнами та відобразити нові занепокоєння щодо стану академічної свободи в них. Зазначимо, що серед країн-членів ЄС до найвищої категорії ІАС не належать Греція, Польща й Угорщина

Остання версія індексу надає дані про академічну свободу в усьому світі за період з 1900 по 2023 рік у 179 країнах. У 2023 р. ІАС був сформований на оцінках 2329 експертів з усього світу, понад мільйоні точок даних на рівні кодувальника та індивідуальній статистичній моделі з гарантованою якістю, яка систематично агрегує індивідуальні оцінки в значення індексу.

При порівнянні окремих регіонів світу та України за індексом академічної свободи за період 1990–2023 рр. (для нашої країни показники ІАС визначаються лише з 1990 р.) виявилось, що країни Західної Європи займають вищі позиції за рівнем академічної свободи. Трохи нижчі за них показники мають країни Північної Америки (Канада, США, Мексика), в яких академічна свобода почала знижуватися з 2020 р. (рис. 3, за даними [17]).

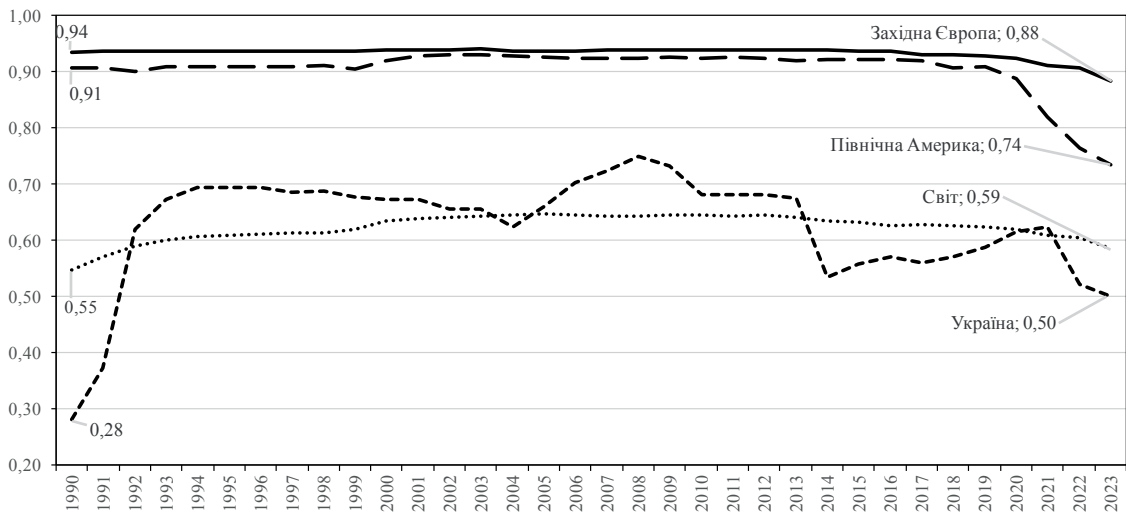

Рис. 3. Порівняльна динаміка індексів академічної свободи, 1990–2023 рр.

Україна у 1990–2023 рр. мала середні показники ІАС, порівнянні з середньосвітовими (інколи вищі за середньосвітові, інколи нижчі). У 1990 р. академічна свобода в Україні була дуже низькою (ІАС = 0,28). Найвищого рівня академічна свобода у вітчизняних університетах була зафіксована у 2008 р. (ІАС = 0,75), потім відбувалось її зниження з різним темпом. З 2014 р. (після прийняття нового Закону України “Про вищу освіту”, поступового зменшення впливу державних органів та покращання формальної автономії університетів) академічна свобода дещо зростає (з 0,56 у 2015 р. до 0,63 у 2021 р.), однак починаючи з 2022 р. має місце доволі швидке зниження рівня академічної свободи (у 2022 р. ІАС = 0,52, у 2023 р. ІАС = 0,50).

Тенденції зміни у часі показників ІАС схожі за деякими важливими винятками (рис. 4, за даними [17]). Загалом у світі спостерігається невелике падіння глобальних рівнів за всіма індикаторами академічної свободи. Дані свідчать, що з 2013 року

спостерігається незначне скорочення кількох змінних, яке, однак, залишається в межах статистичної похибки. Порівняння між індикаторами свідчить про те, що інституційна автономія є більш інертною, ніж інші індикатори, які швидше реагують на раптові зміни. З 1990 року ця складова ІАС установилася в середньому на відносно нижчому рівні, ніж інші індикатори.

Щодо свободи академічного та культурного самовираження, то вона має тенденції, подібні до інших показників, проте є вищою лише за інституційну автономію. З 2012 року вона зменшується, тоді як інституційна автономія залишається (порівняно з іншими показниками академічної свободи) на низькому рівні. Зважаючи на те, що свобода вираження науковців має бути чутливішою до змін у політичному середовищі країни, ніж інші показники академічної свободи, такі закономірності, на думку Я. Шпаннагель (J. Spannagel) та К. Кінцельбах (K. Kinzelbach) [18], є правдоподібними.

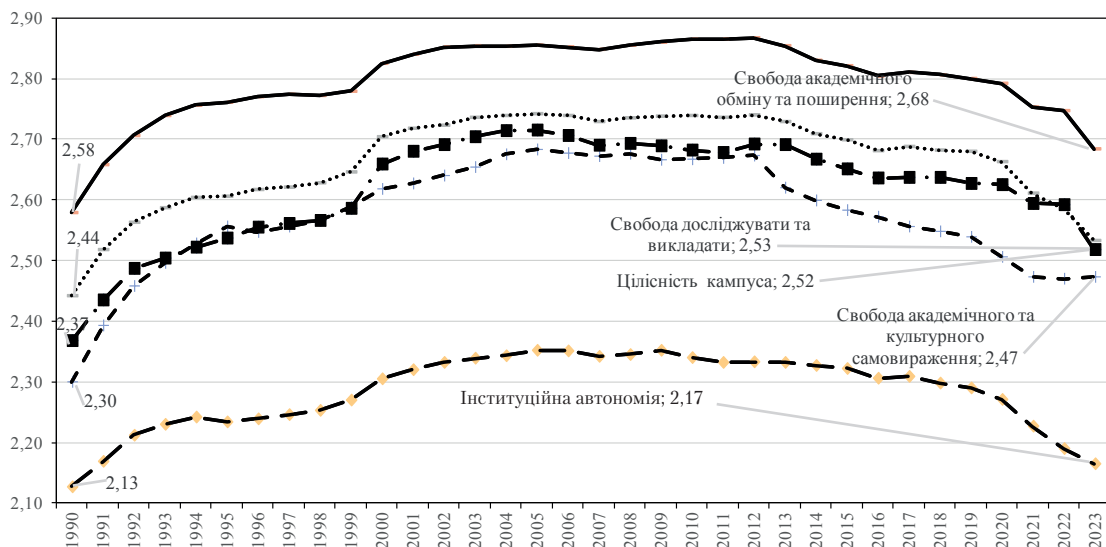

Рис. 4. Динаміка глобальних компонентів індексу академічної свободи, світ, 1990–2023 рр.

В Україні складові ІАС “свобода академічного обміну та поширення” і “цілісність кампуса” мають вищі значення за середньосвітові (рис. 5, за даними [17]). Показник “свобода академічного та культурного самовираження” за досліджуваний період знизився з 2,58 до 1,89, тобто на понад чверть. Інституційна автономія виросла за цей самий період з 0,30 до 1,21, тобто учетверо. Проте і свобода академічного та культурного самовираження, й

інституційна автономія в Україні мають набагато менші значення, ніж аналогічні середньосвітові показники, які у 2023 р. досягли 2,47 та 2,17 відповідно (див. рис. 4). Оцінка значень цих показників вказує на те, що вища освіта в Україні потребує реформування, зміни пріоритетів, більш демократичних засад упровадження академічної свободи та університетської автономії.

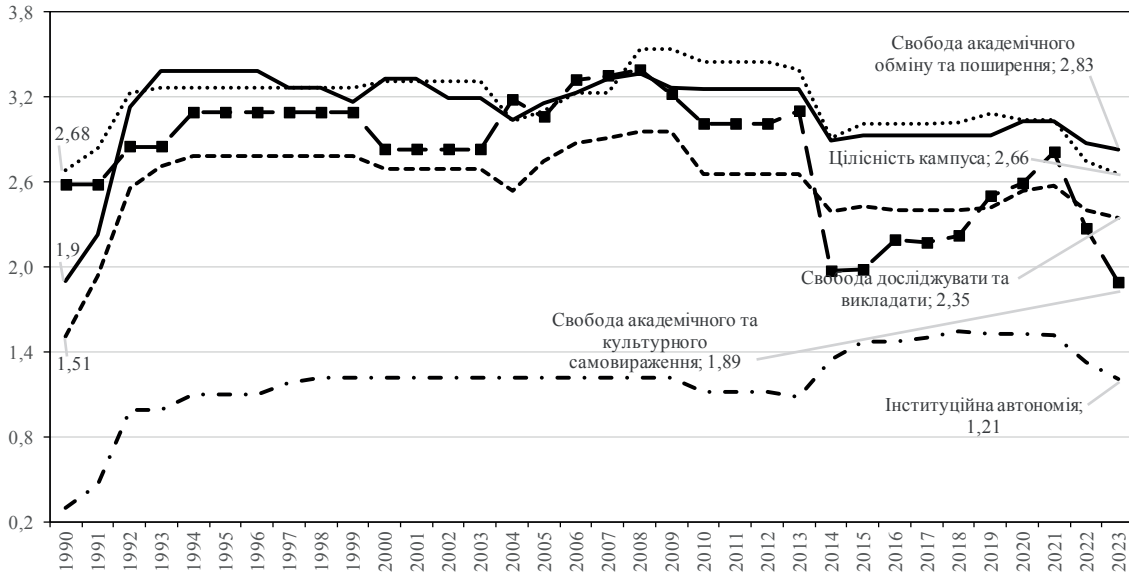

Рис. 5. Динаміка компонентів індексу академічної свободи, Україна, 1990–2023 рр.

Індекс академічної свободи фіксує важливі періоди в історії країни, вказуючи на останні тривожні події, які потрібно сприймати як важливі попереджувальні знаки, що відображають поточну ситуацію у країні. ІАС спонукає до постійного критичного аналізу даних, а також до отримання додаткових експертних оцінок у майбутніх раундах збирання даних, які дозволяють ретроспективно дослідити стан справ, зрозуміти, що саме потребує змін для покращення академічної свободи та її складових.

На рис. 6 (за даними [17], відповідно до позначень у табл. 1) для порівняння наведено точкові оцінки складових академічної свободи в світі та Україні за 1990 та 2023 роки. У середньому у світі за вказаний проміжок часу компоненти академічної свободи майже не змінились і в цілому покращились. В Україні за цей період відбувався нерівномірний розвиток складових академічної свободи, зокрема інституційна автономія зросла з 0,3 до 1,21, а свобода академічного та культурного самовираження знизилася з 2,58 до 1,89.

Значення ІАС в розрізі країн сигналізують про зниження академічної свободи у світі загалом, навіть про її занепад у багатьох країнах незалежно від типу режиму – демократичного (Німеччи-

на, Велика Британія, Польща) або авторитарного (Афганістан, Казахстан, Росія). Дані щодо ІАС за 2023 р. свідчать, що академічна свобода у світі продовжувала знижуватися у 23 зі 179 країн, при цьому майже половина населення світу проживає в країнах, де академічна свобода повністю обмежена [19].

В Україні у 2023 р. порівняно з 1990 р. рівень академічної свободи покращився, а порівняно з 2014 р. – погіршився. За період 2014–2023 рр. академічна свобода зросла в таких країнах, як Шрі-Ланка, Чорногорія, Замбія та ін.

Лідерами за індексом академічної свободи у 2023 р. є Чехія, за нею йдуть Естонія та Бельгія. Значне зростання ІАС спостерігається на Сейшельських островах, у Гамбії та Чорногорії. У нижніх верхніх сегментах (30–50)-відсоткових груп рейтингу ІАС розташовані Австрія, Нідерланди, Велика Британія, Польща та США.

Найнижчими в рейтингу ІАС є Північна Корея, Еритрея, М'янма та Білорусь, а також Саудівська Аравія, Китай, Об'єднані Арабські Емірати та Іран. Індекс також різко впав у Ємені, Росії, Бангладеш, Угорщині, Малі та на Філіппінах. В Узбекистані, Казахстані та Фіджі академічна свобода відносно обмежена, але ситуація в цих країнах у 2023 р. по-

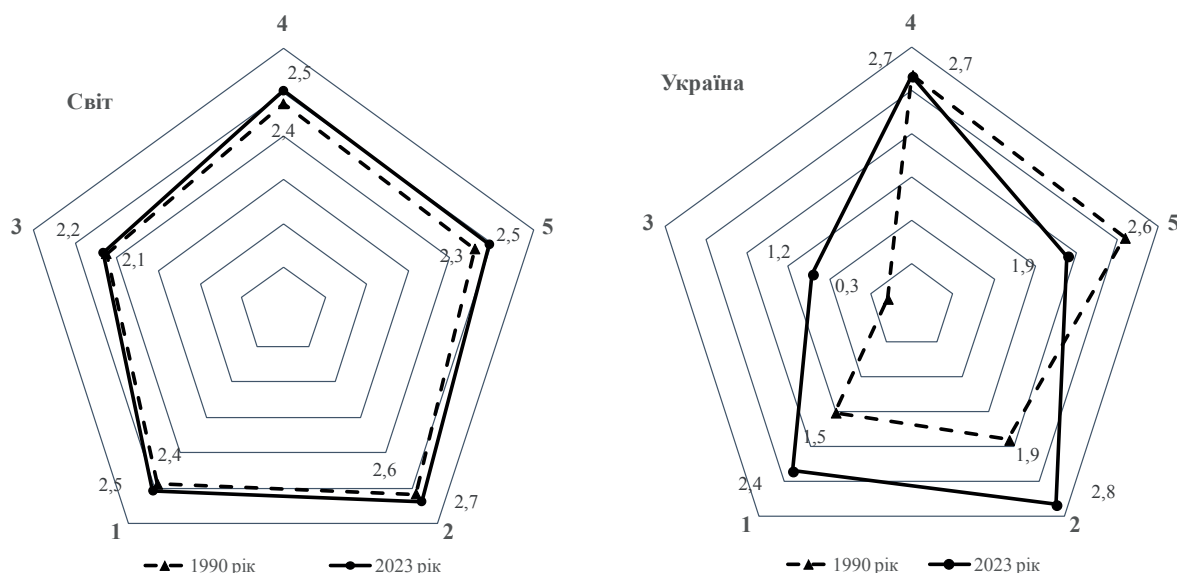

Рис. 6. Радарні діаграми показників академічної свободи, світ і Україна, 1990–2023 рр.

мітно покращилася порівняно з іншими. З-поміж 179 досліджуваних країн лише три європейські країни – Вірменія, Угорщина та Туреччина – вхо-

дять до нижчих груп рейтингу ІАС (табл. 2, за даними [17]).

Таблиця 2

Групування країн за Індексом академічної свободи, 2023 р.

Групи країн за ІАС	Країни	Інтервальне значення ІАС	Групи країн за ІАС	Країни	Інтервальне значення ІАС
1	2	3	1	2	3
Верхні 10%	Чехія, Естонія, Бельгія, Аргентина, Італія, Гондурас, Люксембург, Словенія, Ямайка, Швеція, Німеччина, Іспанія, Фінляндія, Португалія, Кіпр, Коста-Ріка, Чилі, Барбадос	0,978–0,915	Нижні 40–50%	Мадагаскар, Колумбія, Албанія, Сан-Томе і Принсіпі, Мексика, Намібія, Гвінея-Бісау, Фіджі, Марокко, Гаїті, Шрі-Ланка, Японія, Сомаліленд, Центральноафриканська Республіка, Ліберія, Ліван, Мозамбік	0,682–0,550
Верхні 10–20%	Домініканська Республіка, Латвія, Нігерія, Вануату, Сейшельські острови, Соломонові острови, Франція, Австралія, Ірландія, Панама, Данія, Уругвай, Словаччина, Мальта, Сьєрра-Леоне, Папуа Нова Гвінея, Суринам, Австрія	0,914–0,872	Нижні 30–40%	Філіппіни, Пакистан, Мальдіви, Кувейт, Україна, Сомалі, Маврикій, Малі, Киргизстан, Сінгапур, Габон, Ангола, Палестина/Західний берег, Казахстан, Республіка Конго, Ірак, Бутан, Занзібар	0,545–0,424
Верхні 20–30%	Тайвань, Норвегія, Перу, Замбія, Ісландія, Канада, Ботсвана, Швейцарія, Ізраїль, Тринідад і Тобаго, Кабо-Верде, Болгарія, Румунія, Південна Корея, Гамбія, Південна Африка, Буркіна-Фасо, Косово, Малаві	0,870–0,820	Нижні 20–30%	Уганда, Демократична Республіка Конго, Лівія, Малайзія, Чад, В'єтнам, Судан, Палестина/Газа, Таїланд, Угорщина, Узбекистан, Ефіопія, Сальвадор, Джибуті, Мавританія, Коморські острови, Венесуела, Гвінея	0,405–0,266

1	2	3	1	2	3
Верхні 30–40%	Чорногорія, Еквадор, Литва, Кенія, Молдавія, Грузія, Хорватія, Сенегал, Нідерланди, Нова Зеландія, Велика Британія, Греція, Північна Македонія, Гана, Нігер, Сербія, Гайана	0,819–0,760	Нижні 10–20%	Йорданія, Камерун, Камбоджа, Гонконг, Оман, Ємен, Росія, Зімбабве, Бурунді, Есватіні, Алжир, Руанда, Індія, Південний Судан, Бангладеш, Азербайджан, Лаос, Катар	0,261–0,105
Верхні 40–50%	Непал, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Танзанія, Тимор-Лешті, Польща, Монголія, Парагвай, Болівія, Того, Бенін, Берег Слонової Кістки, Гватемала, Лесото, Індонезія, США, Туніс, Вірменія	0,759–0,683	Нижні 10%	Єгипет, Куба, Туреччина, Афганістан, Об'єднані Арабські Емірати, Іран, Екваторіальна Гвінея, Таджикистан, Бахрейн, Сирія, Китай, Саудівська Аравія, Нікарагуа, Туркменістан, Білорусь, М'янма, Еритрея, Північна Корея	0,100–0,014

Для 45,5% населення світу (тобто 3,6 мільярда осіб) академічна свобода не стане реальністю у 2024 році. Після світового піку у 2006 році сьо-

годнішню ситуацію можна порівняти з ситуацією, що була у 1973 році, тобто п'ятдесят років тому (рис. 7, за даними [19]).

Рис. 7. Частки світового населення, яке проживає в країнах за відповідною статусною групою академічної свободи, 1973, 2006, 2023 рр.

Однак є привід для оптимізму: за той самий період (1973–2023 рр.) академічна свобода покращилась у 56 країнах, а в 61 країні (для 1,1 мільярда осіб) вона досягла високого рівня.

Детальні дані ІАС за 1900–2023 рр. є у вільному доступі в інтернеті. Інструменти візуалізації та додаткова інформація про проєкт доступна на інтерактивному вебсайті [17] і може бути використана науковцями, керівництвом університетів, спонсорами досліджень, особами, які приймають політичні рішення, і здобувачами вищої освіти для подальших досліджень.

Висновки. Академічна свобода є важливою для високоякісного викладання та наукових досліджень, які самі по собі є важливими для національної конкурентоспроможності в глобальній економіці знань. Без безпеки й автономії здатність ЗВО спрямовувати та підтримувати якісні дослі-

дження, забезпечувати якісне викладання є мало-ймовірною.

Вивчення тенденцій зміни індексу академічної свободи та його складових, а також опрацювання результатів наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних дослідників свідчать про те, що існують обґрунтовані занепокоєння щодо поточного стану академічної свободи практично в усіх країнах і насамперед у державах-членах ЄС. Відсутність єдності щодо дефініції “академічна свобода” та, як наслідок, відсутність загальноузгоджених показників для оцінки її поточного стану не дає змоги визначити, в яких країнах і як саме (де-юре чи де-факто) захист академічної свободи можна і потрібно посилити.

Більшість науковців наполягають на таких вимірах академічної свободи, як свобода досліджень, свобода викладання, свобода навчання. Дослід-

ницька служба Європейського парламенту також визначає чотири умови для академічної свободи: інституційна автономія, самоврядування, умови академічної праці (гарантія зайнятості) та фінансові умови (фінансова безпека).

Індекс академічної свободи враховує майже всі елементи запропонованих вимірів академічної свободи, крім гарантії зайнятості та самоврядування. Цілісність кампуса в ІАС є додатковим аспектом. Недоліком індексу залишається відсутність можливості з'ясування коливання академічної свободи всередині країни. Саме тому робоча група з фундаментальних цінностей Європейського простору вищої освіти та Болонського процесу запропонувала розширити процедуру інституційної акредитації, з допомогою якої агенції із забезпечення якості оцінюють установи відповідно до європейських стандартів і рекомендацій, а саме включити оцінку академічної свободи. Хоча оцінки інституційного рівня не можна автоматично агрегувати на національному рівні, все ж вони забезпечать гарну емпіричну основу для звіту національного рівня.

Варто також зазначити, що порівняння абсолютних значень індикаторів або величин ІАС, визначених за різними версіями набору даних може вводити в оману, оскільки:

- експерти додають дані з кожним щорічним оновленням;
- експерти можуть оновлювати та змінювати власні попередні рейтинги для врахування нової інформації;
- для кожного щорічного оновлення набираються додаткові експерти, які також можуть змінити бальну оцінку країни за минулі роки.

Тому науковцям, політикам та іншим зацікавленим сторонам потрібно використовувати найновіші дані для інформації та аналізу.

В Україні спостерігається суттєве, статистично значуще зменшення академічної свободи – з 0,675 до 0,501, тобто на 0,174 пункта за останні 11 років (2013–2023 рр.). З метою узгодження основних вимірів та умов, що гарантують академічну свободу, а також індикаторів (показників), необхідних для

моніторингу її стану та розвитку в Україні, необхідне інтенсивне залучення академічної спільноти, дослідників, експертів і політиків до систематичного вивчення цього явища в масштабі як країни, так і окремих закладів вищої освіти. Висвітлення, обмін найкращими практиками з залученням органів влади, підтримка вчених і студентських спілок можуть бути корисними заходами співпраці, з допомогою яких можна змінити чинну тенденцію до зниження академічної свободи в країні.

Значення ІАС можна використовувати для виявлення можливих загроз умовам, що гарантують академічну свободу, а саме: свободі поширення знань і результатів досліджень; свободі самоврядування; гарантії зайнятості; інституційній автономії. Це також може допомогти національним і міжнародним парламентським органам визначити відносно підвищення чи зменшення поваги до академічної свободи серед державних партнерів у міжнародній співпраці у сфері вищої освіти та створити основу для регулярного оцінювання, діалогу та реформ. Також дані щодо ІАС доцільно використовувати адміністрації ЗВО під час формування напрямів своєї міжнародної діяльності, при оцінці нових та існуючих міжнародних партнерств у сфері вищої освіти, при розробці програм міжнародних обмінів, страхування, планування навчання й викладання в зарубіжних країнах на випадок непередбачених обставин під час здійснення освітнього процесу за кордоном.

Отже, використання індексу академічної свободи і його індикаторів у діяльності установ та органів управління вищою освітою сприятиме розробленню й упровадженню дій щодо захисту академічної свободи. Крім того, дослідження за темою академічної свободи можна значно розширити на основі нових даних, які постійно з'являються в наукових публікаціях, присвячених розгляду та вдосконаленню ІАС. Можливі подальші шляхи дослідження умов захисту академічної свободи полягають у вивченні її основних тенденцій, детермінант і наслідків зміни рівнів.

References

1. UN (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *sdgs.un.org*. Retrieved from <https://sdgs.un.org/2030agenda>
2. EU Charter of Fundamental Rights. (2007). Title II: Freedoms. Article 13 – Freedom of the arts and sciences. *European Union Agency for Fundamental Rights*. Retrieved from <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/13-freedom-arts-and-sciences>
3. Vrieliink, J., Lemmens, K., Lemmens, P., & Parmentier, S. (2023). Challenges to academic freedom as a fundamental right. *Advice paper*, 31. Retrieved from https://www.leru.org/files/Publications/2023.04.27_Challenges-to-academic-freedom-as-a-fundamental-right.pdf
4. Disease pandemics and the freedom of opinion and expression Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression. (2020). Human Rights Council. A/HRC/44/49. *freedex.org*. Retrieved from https://freedex.org/wp-content/blogs.dir/2015/files/2020/04/A_HRC_44_49_AdvanceEditedVersion.pdf

5. Kovats, G., & Ronay, Z. (2023). How academic freedom is monitored. Overview of methods and procedures. European Parliamentary Research Service. Scientific Foresight Unit (STOA). *www.europarl.europa.eu*. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/740228/EPRS_STU\(2023\)740228_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/740228/EPRS_STU(2023)740228_EN.pdf)
6. Bortnyk, N., & Parpan, U. (2019). Poniattia i pravovyi zmist svobody vykladannia ta naukovoï tvorchosti [Concept and legal content of freedom of teaching and scientific creativity]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava – Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 23, 106–110. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.3678758> [in Ukrainian].
7. Savchyn, M. V. (2019). Akademichna svoboda ta pravo indyvida na rozvytok (pro formuvannia svitu idei ta obmin nymy) [Academic freedom and the individual's right to development (on the formation of the world of ideas and their exchange)]. *Universytetski naukovi zapysky – University scientific notes*, 1-2, 6–26. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2019_1-2_3 [in Ukrainian].
8. Melnychuk, O. F. (2020). Akademichna svoboda ta pravo indyvida na rozvytok (pro formuvannia svitu idei ta obmin nymy) [Academic freedom: doctrinal and legislative scopes]. *Almanakh prava – Almanac of Law*, 11, 63–69. DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-11 [in Ukrainian].
9. Davydova, N. O. (2018) Akademichna svoboda ta avtonomiia zakladu osvity: mezhi zdiisnennia [Academic freedom and autonomy of the educational institution: limits of implementation]. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 6, 21–24. Retrieved from <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/5.pdf> [in Ukrainian].
10. Kostyuk, T. O. (2018). Derzhava – akademichna svoboda – internatsionalizatsiia vyshchoi osvity: stupin vzaiemozalezhnosti [State – academic freedom – internationalization of higher education: the interdependence degree]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Publichne upravlinnia ta administruvannia – Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Public Management and Administration*, 29 (68), 6, 51–55. Retrieved from https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/6_2018/13.pdf [in Ukrainian].
11. Slavko, A. S., & Chernyavsky A. L. (2024). Obmezhennia akademichnoi svobody u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Academic freedom restrictions in the practice of the European Court of Human Rights]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 2, 773–778. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.127> [in Ukrainian].
12. Maslova, N. G. (2012). Zmist i struktura akademichnoi svobody z urakhuvanniam roli vidpovidnykh subiektiv u nauково-osvitnomu protsesi [The content and structure of academic freedom taking into account the role of relevant actors in the scientific and educational process]. *Forum prava – Law forum*, 4, 646–652. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_4_105 [in Ukrainian].
13. European Convention on Human Rights. (1950). European Court of Human Rights & Council of Europe. *www.echr.coe.int*. Retrieved April 14, 2024 from https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf
14. Hoffmann, F., & Kinzelbach, K. (April 2018). Forbidden Knowledge. Academic Freedom and Political Repression in the University Sector Can Be Measured. This is How. Report. *Global Public Policy Institute (GPPi)*. Retrieved from https://www.gppi.net/media/Kinzelbach_Hoffmann_2018_Forbidden_Knowledge.pdf
15. Kinzelbach, K., Saliba, I., Spannagel, J., & Quinn, R. (March 2021). Free Universities. Putting the Academic Freedom Index into Action. Report. *Global Public Policy Institute (GPPi)*. Retrieved from https://gppi.net/media/KinzelbachEtAl_2021_Free_Universities_AFi-2020_upd.pdf
16. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. (16 December 1966). Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI). *www.ohchr.org*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/sites/default/files/cescr.pdf>
17. Varieties of Democracy (V-Dem Project). Official Website. *v-dem.net*. Retrieved April 14, 2024 from <https://v-dem.net/>
18. Spannagel, J., & Kinzelbach, K. (2022). The Academic Freedom Index and its indicators: Introduction to new global time-series V-Dem data. *Quality & Quantity*, 57, 3969–3989. <https://doi.org/10.1007/s11135-022-01544-0>
19. Kinzelbach, K., Lindberg, S. I., & Lott, L. (2024). *Academic Freedom Index. Update 2024*. Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg & V-Dem Institute. <https://doi.org/10.25593/open-fau-405>

S. V. Zaiets,

PhD in Economics, Associate Professor,

Senior Research Fellow,

SSI "Institute of Education Content Modernization",

E-mail: zsv@bigmir.net

ResearcherID: S-2638-2017,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6133-1087>

Index of Academic Freedom in Ukraine and in the World: Conceptual Approaches and Comparative Dynamics

The article analyzes and systematizes different approaches to understanding the concept of "academic freedom", which is identified with freedom of speech, freedom of research and freedom of teaching in an academic environment. Google Trends analytics over the past 5 years confirm constant interest in the problem of academic freedom in the world and sporadic interest in Ukraine. The number of domestic scientific and pedagogical works in Google Scholar (without citation) on the topic of academic freedom has been determined.

It is shown that academic freedom is in danger in Europe and abroad. Selected sources of data on the violation of academic freedom in the university sector, the monitoring of which will help reveal harsh repressions, as well as various forms of soft repressions. The relevance of developing a comprehensive approach to the concept of academic freedom and combating potential threats to it is substantiated.

Analyzed in dynamics for 1990–2023. and the regional section (Western Europe, North America, Ukraine) index of academic freedom, proposed by German and Swedish researchers, and its components: freedom of research and teaching; freedom of academic exchange and distribution; institutional autonomy of universities; campus integrity; freedom of academic and cultural self-expression. The methods used to increase the validity, reliability and comparability of the index of academic freedom are considered. Attention is focused on the strengths of the index of academic freedom, which provides comparative data for each country for a certain time and on a global scale, records important periods in the history of countries, points to recent alarming events that should be perceived as important warning signs reflecting the current climate in the country. Among the shortcomings of the index, its focus only on global comparison, the lack of the possibility of specifying fluctuations in academic freedom within the country are highlighted.

It is determined that in the whole world there is a slight drop in global levels of all indicators of academic freedom, however, there is a significant threat of a drop in academic freedom in individual countries. The need to use the index of academic freedom and its indicators in the activities of domestic institutions and governing bodies of higher education is substantiated. It is recommended to use the index of academic freedom as a basis for regular assessment, dialogue and reforms in the field of higher education.

Key words: *academic freedom, freedom of teaching, freedom of research, freedom of education, index of academic freedom, comparative analysis, higher education.*

Бібліографічний опис для цитування:

Заєць С. В. Індекс академічної свободи в Україні та світі: концептуальні підходи та порівняльна динаміка. *Статистика України*. 2024. № 2. С. 46–59. Doi: 10.31767/su.2(105)2024.02.05

Bibliographic description for quoting:

Zaiets, S. V. (2024). Indeks akademichnoi svobody v Ukraini ta sviti: kontseptualni pidkhody ta porivnialna dynamika [Index of Academic Freedom in Ukraine and in the World: Conceptual Approaches and Comparative Dynamics]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 2, 46–59. Doi: 10.31767/su.2(105)2024.02.05